

شکجه
از دیدگاه حقوق داخلی
و
حقوق بین الملل

محمدرضا حسین پور

عضو هیات علمی و پژوهشی بنیاد تحقیقات از آسیب های اجتماعی
دارنده ی مقام برتر المپیا سوریه
مدرس دانشگاه

احمد رضا رضایی

مدرس دانشگاه

دکتر حجت ایزدی

دکتری حقوق بین الملل
مدرس دانشگاه

سرشناسه	: حسین پور، محمدرضا، ۱۳۶۷ -
عنوان و نام پدیدآور	: شکنجه از دیدگاه حقوق داخلی و حقوق بین المللی
مشخصات نشر	: تهران: کتاب آوا، ۱۳۹۷
مشخصات ظاهری	: ۳۰۰ ص: ۱۴/۵ × ۲۱/۵ س.م.
شابک	: ۳-۱۰۹-۳۴۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	: فیهای مختصر
یادداشت	: این مدرک در آدرس http://opac.nlai.ir قابل دسترسی است.
شماره افزوده	: رضایی، احمدرضا، ۱۳۵۵ -
شماره اضافی	: ایزدی، حجت، ۱۳۳۷ -
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۶۹۰۲۱۸

شکنجه از دیدگاه حقوق داخلی و حقوق بین الملل

مؤلفان	محمدرضا حسین پور، احمدرضا رضایی، دکتر حجت ایزدی
ناشر	کتاب آوا
لیتوگرافی	طیفنگار
نوبت چاپ	دوم ۱۳۹۷
شمارگان	۱۰۰۰ نسخه
قیمت	۲۴۰۰۰۰۰ ریال
شابک	۳-۱۰۹-۳۴۶-۶۰۰-۹۷۸

نشانی دفتر مرکزی: انقلاب، خیابان آیت الله مرعشی نجاشی، بن بست
حقیقت، پلاک ۴، طبقه ۲، واحد ۴
شماره های تماس: ۶۶۹۷۴۶۴۵ | ۶۶۹۷۴۱۳۰ | ۶۶۴۰۷۹۱۱ |
دورنگار: ۶۶۴۶۱۱۵۸

www.avabook.com avabook_kazemi@yahoo.com

فروشگاه کتاب آوا: اسلام شهر، خیابان صیاد شیرازی، رویرو
دانشگاه آزاد اسلامی، جنب دادگستری
تلفن: ۰۶۳۵۴۶۵۱

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.
هرگونه کپی برداری و تهیه جزوه از متن کتاب،
استفاده از طرح روی جلد و عنوان کتاب جرم است
و متخلفان طبق قانون حمایت از حقوق مؤلفان،
مصنفان و هنرمندان تحت پیگرد قانونی قرار می گیرند

نخن نویسنده

هر جامعه‌ای از اعضای خود انتظار دارد که از ارزش‌ها و هنجارهای خود تبعیت کنند، اما طبیعی است که همواره افرادی هستند که از این هنجارها تبعیت نمی‌کنند و در قالب نابهنجاری و بزهکاران اجتماعی، منجر به وقوع آسیب‌ها و خسارات اجتماعی می‌شوند. یکی از مهمترین موضوعاتی که بیش از هر چیز، جامعه را تهدید می‌کند، موضوع آسیب‌های اجتماعی است که در عناوین و حوزه‌های گسترده‌ای قابل بررسی می‌باشد و بایستی در رهنه‌ی دل با پیش‌بینی این آسیب‌ها از وقوع آن در سطح جامعه جلوگیری نمود و در صورت وقوع، در هله‌ی دوم به مقابله با آنان پرداخت، و لازمی این پیش‌بینی و پیش‌گیری، تاسیس بنیادهای علمی، تخصصی و کاربردی می‌باشد تا بتوانند با انجام امور پژوهشی و آزمایشی، راه‌های موثر و مناسبی کشف و با توسل به حمایت‌های حکومتی آن را در سطح جامعه به کار گیرند.

از جمله‌ی این نابهنجاری‌ها، می‌توان به انحرافات رفتاری اشاره نمود که یکی از مهمترین کجروی‌های اجتماعی می‌باشد. شکست‌های رفتاری است که در هر دو قسم تعاریف موسع و مضیق خود در این گروه قرار می‌گیرد و بایستی به جز بررسی‌ها و تحلیل‌ات حقوقی و استفاده از تعاریف مضیق، آن را با عنوان یک آسیب اجتماعی و در سطوح وسیع رفتاری بررسی نمود.

خوشبختانه در سال‌های اخیر، بنیاد پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی هدف پیشگیری و پیش‌بینی آسیب‌های موجود و نوپدید در اسفند ماه سال ۱۳۹۲ پس از ده سال فعالیت اجتماعی تحت عنوان کمیته تاسیس و از این نظر فعالیت خویش را بصورت فراگیر، در سطح جامعه و با موضوعات مختلف فرهنگی، اجتماعی آموزشی، ورزشی، سلامت و ... آغاز نموده است. امید است که با حمایت مسوولان و تاسیس هر چه بیشتر این بنیادها و کمیته‌های کاربردی و تخصصی، بتوان شاهد جامعه و نظامی سلامت و عاری از کجروی‌ها و فسادهای اجتماعی بود.

بنیاد پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی

فهرست مطالب

فصل اول

نه ولاد تاریخ تعاریف و تبیین ارکان شکنجه

پیشگفتار	۹
■ گفتار اول: سیر تحولات تاریخی شکنجه	۱۹
پیشینه شکنجه در عرصه جهانی	۱۹
شکنجه در دوران باستان	۱۹
شکنجه در قرون وسطی	۲۶
پیشینه شکنجه در دوران معاصر	۳۴
پیشینه شکنجه در ایران	۴۰
شکنجه در ایران باستان	۴۰
شکنجه در دوران هخامنشیان	۴۱
شکنجه در دوران اشکانیان	۴۳
شکنجه در دوران ساسانیان	۴۴
پیشینه شکنجه در دوران میانه	۴۶
پیشینه شکنجه در دوران معاصر	۵۰

۵۶	■ گفتار دوم: تبیین مفاهیم و ارکان شکنجه
۵۶	۱- مفهوم لغوی شکنجه
۵۷	۲- مفهوم اصطلاحی شکنجه
۵۹	۳- مفهوم شکنجه در قوانین ایران
۶۱	۴- مفهوم شکنجه در اسناد و مقررات بین‌المللی
۶۸	ارکان بزه شکنجه
۶۸	۱- رکن مادی
۶۹	۲- رکن روانی
۷۳	۳- رکن قانونی
۷۷	جمع‌بندی فصل اول

فصل دوم

مهمترین دلایل مستندات حقوقی ممنوعیت شکنجه

۸۱	■ گفتار اول: مستندات منع شکنجه در حقوق بین‌الملل
۸۱	۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر
۸۹	۲- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی
۹۷	۳- کنوانسیون منع شکنجه و رفتارهای ظالمانه و تبعیضات
۱۰۶	■ گفتار دوم: ادله فقهی و قانونی منع شکنجه در حقوق ایران
۱۰۶	ادله فقهی منع شکنجه
۱۰۷	الف- مستندات قرآنی
۱۱۱	ب- مستندات روایی
۱۱۷	ادله قانونی
۱۱۷	الف- قانون اساسی

۱۲۲	ب - قوانین عادی
۱۲۹	آئین نامه سازمان زندان ها و اقدامات تأمینی و تربیتی
۱۳۰	طرح اجرای اصل ۳۸ قانون اساسی در صورت تصویب نهایی
۱۳۵	جمع بندی فصل دوم

فصل سوم

ضمانت اجرای مؤثر در مقابله با بزه شکنجه

۱۳۹	■ گفتار اول: ساز و کار، م. م. خود در حقوق بین الملل
۱۴۰	۱ - کمیسیون حقوق بشر
۱۵۳	۲ - کمیته حقوق بشر
۱۶۲	۳ - کمیته مقابله با شکنجه
۱۷۳	۴ - دیوان بین المللی کیفری لاهه
۱۸۷	۵ - دادگاه اروپایی حقوق بشر
۱۹۴	۶ - کمیته اروپایی منع شکنجه (C. P. T)
۱۹۹	■ گفتار دوم: ساز و کارهای موجود در حقوق داخلی ایران
۱۹۹	۱ - اقدامات تقنینی
۲۰۷	۲ - اقدامات اجرایی
۲۱۹	۳ - اقدامات قضایی
۲۱۹	الف - محکمه عالی انتظامی قضات
۲۲۰	ب - سازمان قضایی نیروهای مسلح
۲۲۳	ج - محاکم عمومی
۲۲۸	د - دیوان عالی کشور
۲۳۱	جمع بندی فصل سوم
۲۳۳	■ پیوست ها

۲۳۳	■ پیوست ۱
۲۵۷	■ پیوست ۲
۲۷۰	■ پیوست ۳
۲۷۴	■ پیوست ۶
۲۷۷	■ پیوست ۷
۲۸۳	■ جمع‌بندی کلی مطالب کتاب
۲۹۳	■ فهرست منابع و مآخذ کتاب

www.ketab.ir

پیشگفتار

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا نَسْ أَدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالتَّحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ
فَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا؛

سپاس و ستایش؛ کرامت بخشایشگر گیتی را سزاست که به ما
موهبت زندگی و شایستگی خلافت در زمین ارزانی داشت و مهر
همزیستی و مهربانی با دیگران را روح دل و جانمان، حک نمود.
حقوق بشر دانش نوپایی است که در مسیر تکامل، فراز و نشیب
زیادی داشته است. اعتبار این رشته، طرح و بررسی امتیازات گوناگون
انسانی و تدارک ساز و کار صیانت از آن است. «انسان موضوع حقوق
بشر، به عنوان گوهر خلقت، مصائب گوناگونی را تحمل کرده تا
جایگاه واقعی خود را بیابد و حقوق خود را به دست آورد.
با نگاهی به تاریخ زندگانی بشر، صحنه های تلخ تجاوز به کرامت و
نفاست بشری به وضوح دیده می شود. در میان اشکال مخلف
تجاوز، «شکنجه» و «سوء رفتار» مشاهده می شود که آسیب شدیدی
به شخصیت ذاتی و کرامت انسانی وارد ساخته است.

در رشته حقوق که رسالت تعریف و پرداختن به امتیازات قانونی و
مشروع شهروندان و آثار قانونی تعرض به آن را بر عهده دارد، انتخاب
موضوع شکنجه به عنوان جنایتی ضد بشری و تشریح ابعاد حقوقی

آن، اهمیت بسزایی دارد.

امروزه توجه به مضامین حقوق بشری از سوی نهادها و مراجع رسمی داخلی، بین‌المللی و محافل علمی و دانشگاهی، با اقبال گسترده جهانیان روبرو شده است، زیرا افکار عمومی در نیم قرن اخیر، صحنه‌های بسیار تلخی را مشاهده و تحمل نموده که در آن حقوق ذاتی و ارزش‌های انسانی به مسلخ رفته است. شکنجه در بطن این جنایات قرار دارد و هنوز هم، برغم توسعه فعالیت‌های نرم‌افزاری و گسترش نهادهای جدید در عرصه فعالیت‌های حقوق بشری، توسل به آن شایع است.

بررسی ممنوعیت شکنجه و تبیین جایگاه آن در حقوق ملی و بین‌المللی، با هدف و انگیزه‌ای برپایه خدمت کوچکی است به قربانیان شکنجه و هدف نظیر اعطای انگیزه به آنان که در حوزه نظر و عمل، قدم به مبارزه علیه این پدیده شوم گذاشته‌اند.

در این رساله، نگارنده در پی آن است تا به بررسی ممنوعیت شکنجه در حقوق بین‌الملل «با تکیه بر رویکرد نهادها و کنوانسیون‌های بین‌المللی» و تبیین جایگاه آن در حقوق داخلی «با کنکاش در اصل و سی و هشتم قانون اساسی» بپردازد.

۱- اهمیت موضوع رساله:

واقعیت امر آن است که افکار عمومی، تشنه مباحثی است که در وضع فعلی جامعه جهانی، عواید ثمربخشی در خصوص حقوق و آزادی‌های مشروع بشر داشته باشد. جوامع بشری، هنوز هم از

تعرض به حیثیت و حقوق ذاتی افراد در نقاط مختلف دنیا رنج می‌برد. اهمیت این مسأله زمانی روشن‌تر می‌شود که مشاهده می‌کنیم در تعریف شکنجه و مصادیق آن‌ها، اجماع نظری وجود ندارد و تاکنون برداشت نسبتاً مشابهی از سوی قانونگذاران و حقوقدانان به دست آمده است. پژوهش در این خصوص و ارائه پاسخ‌های حقوقی مناسب آن، در زدایش این پدیده سوء اجتماعی حائز اهمیت است.

افزون بر این، ساهاست که مجامع حقوق بشری، دولت جمهوری اسلامی ایران را به «حق یا ناحق»، به نقض حقوق بشر و از جمله به کارگیری شکنجه در احوال مختلف فرایند دادرسی کیفری متهم می‌سازند. کنجکاوی بخارند نسبت به ادعاهای مجامع بین‌المللی و نیز بررسی ضریب پایبندی نظام تقنینی - قضایی به منشور بین‌المللی حقوق بشر و سایر میثاق‌های ملی و بین‌المللی، عامل دیگری در گرایش به این موضوع بوده است. هم‌طور با عنایت به نقش تأثیرگذار سازمان ملل متحد، به عنوان عالی‌ترین نهاد رسمی فراملی، در ترسیم خط مشی مبارزه با جنایات ضدبشری و امت از خاص دادگاه اروپایی حقوق بشر، به عنوان تنها نهاد منطقه‌ای که مرجع قضایی با پیشینه‌ای قدیمی و واجد ضمانت اجرا در اختیار دارد، سبب شد که در کنار حقوق ایران که مبتنی بر ضرورت‌های خاص فقهی تدوین و تنسیق شده است، اسناد و معاهدات و رویه‌های این دو نهاد نیز، مورد بررسی قرار گیرد.

ایران، به عنوان یکی از کشورهای بنیانگذار سازمان ملل متحد و

ایفاکننده نقش در تدوین منشور بین‌المللی حقوق بشر و نیز به عنوان کشوری با سابقه کهن فرهنگی و شناسنامه مدنیت، تعامل منطقی و مناسبات حقوقی با این نهاد داشته است. البته مغایرت برخی اصول فقهی که از شریعت اسلامی نشأت گرفته، با برخی شاخصه‌های مرتبط با حقوق بشر، موجب اختلافاتی در عرصه نظر و عمل گردیده است. با این حال، تحقیق حاضر می‌تواند روزنه‌ای به این تعاملات ایجاد نماید.

۲- دهه‌ش تحقیق در رساله:

مطالعه متون قانونی و اسناد و معاهدات بین‌المللی (منطقه‌ای - جهانی)، مناسب‌ترین روش در نیل به اهداف تحقیق حاضر است. در طول دهه‌های اخیر، اسناد بین‌المللی متعددی در زمینه جرائم ضد بشریت تنظیم یافت که داده‌های حاصل از آن‌ها، به فهم حقوق مختلف تجاوز به حقوق بشر و ساز و کار مناسب با آن می‌انجامد. در رأس آن، می‌توان به کنوانسیون ممنوعیت شکنجه (۱۹۸۴) اشاره نمود. در حقیقت، در پرتو قوانین و اسناد معتبر پس از قرن اخیر، پایه‌های علمی دانش حقوق بشر قوام یافت. لذا امکان نظر به این اسناد و شکل تعامل آن با قوانین داخلی دولت‌های ذی‌نفع از جمله دولت ایران، اساس کار تحقیق حاضر را تشکیل داده است.

از سوی دیگر، شکنجه به عنوان مصداق بارز تجاوز به حقوق بشر، موضوع مستقیم و غیرمستقیم اسناد متعددی است که از سوی

سازمان ملل متحد و سایر مجامع بین‌المللی تنظیم و تصویب شد. به تأسی از همین امر، قوانین کیفری کشورمان با طرح ایده شکنجه که تاکنون در چالش ناکامی بسر می‌برد، معطوف به این جنایت ضدانسانی گردیده است. بالطبع تأمل در آراء اندیشمندان حقوقی که راهنمای نشیان قوانین ملی و تنظیم‌کنندگان اسناد بین‌المللی بوده، در تحلیل حقوق شکنجه اجتناب‌ناپذیر است. لذا بررسی و دکترین حقوقی وارد در هر صوع شکنجه دیگر نرم‌افزار تحقیق حاضر است. افزون بر این، نگاه به طبع به شکنجه در حقوق ایران و حقوق بین‌المللی، در پژوهش حاضر رعایت شده است.

۳- سؤالات تحقیق:

- در بحث شکنجه، نخستین پرسش در مورد تعریف آن است. تعریف یک پدیده، تصویر، نمایه و ساختار ذهنی آن است. وانگهی، نگارنده، در این تحقیق، در پی پاسخ به سؤالات ذیل است:
- ۱- چه رفتاری حکم شکنجه را دارد و آثار و نتایج قانون آن را پذیرا می‌شود؟
- ۲- رویکرد محافل مختلف سیاسی و حقوقی در خصوص شکنجه چیست؟
- ۳- در تعامل با پدیده‌های سوء رفتاری چون شکنجه، مناسب‌ترین پاسخ چیست؟
- ۴- شکنجه‌گر و فرد تحت شکنجه، از چه نوع شخصیتی برخوردارند و بعد از شکنجه، این شخصیت در چه جهتی متحول

می‌شود؟

۵- وجوه اشتراک و افتراق، مصادیق و ارکان شکنجه بین دیدگاه قانونگذار ایران و سازمان ملل چیست؟

۶- دولت‌ها در زمینه پیشگیری و مقابله با شکنجه و اعاده حیثیت متضرر از آن، چه وظایفی دارند؟

۷- چه نهادهایی، جنبش جهانی مبارزه با شکنجه را هدایت می‌کنند؟

۸- آیا شکنجه معلول نظام قضایی است و یا این که مراکز خارج از این نظام نیز می‌تواند بستر مناسبی برای به وجود آمدن این جرم باشد؟

۹- آیا مجازات‌های جاری در قوانین ملی، هر چند خشن و غیرانسانی، مشمول تعریف شکنجه است؟

۱۰- آیا مکانیزم مبارزه با برد شکنجه در حقوق بین‌الملل و حقوق داخلی کافی می‌باشد؟

۴- اهداف پژوهش:

اهداف کلی هر پژوهش، بر دو معیار منطق راه‌حلی استوار است:

جنبه علمی و نظری موضوع با تکیه بر ضرورت‌های خاص تحقیق: هدف علمی و کلاسیک که نگارنده در ژرفنای موضوع، سودای آن را دارد، تأمل و کنکاش تحلیلی ممنوعیت شکنجه و تنویر جایگاه قانونی و رسمی آن، در میثاقین ملی و بین‌المللی می‌باشد.

هدف علمی و کاربردی، تلاش و تکاپو در راستای نهادینه کردن ساز و کارهای قضایی و شبه قضایی در امر مقابله با شکنجه و ارائه راه حل های بهینه و مناسب در نیل به اجرای صحیح اسناد بین المللی و اجراء هر چه بهتر اصل سی و هشتم قانون اساسی است.

۵- فرضیات اصلی تحقیق:

- ۱- اعلامیه جهانی حقوق بشر، بیشترین تأثیر را در پیدایش اسناد و تعهدات بین المللی مرتبط با جرائم ضدبشری داشته است.
- ۲- مکانیزم قضایی مبارزه با بدیده شکنجه در حقوق بین الملل، چندان قوی و مؤثر نمی باشد.
- ۳- جنبه های سیاسی و اخلاقی کنونیون های بین المللی در امر مبارزه با شکنجه بر جنبه های حقوقی و قضایی آن غالب است؟
- ۴- در کشور ایران، ساز و کار نظارتی در زمینه شکنجه وجود ندارد و این وظیفه بر عهده دستگاه قضایی گذاشته شده است.

۶- فرضیات فرعی تحقیق:

- ۱- تأثیر عوامل جامعه شناختی و روانشناختی در پیدایش شکنجه کاملاً مشهود است.
- ۲- برخی نظام های حقوقی جهان، اذیت و آزار روحی را در حوزه مصادیق شکنجه تلقی نمی کنند.
- ۳- گزارشات ارسالی نمایندگان کمیسیون حقوق بشر، مبتنی بر معیارهای حقوقی نمی باشد.